

Vydává Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd ve spolupráci s Českou národní bankou a Ministerstvem financí ČR prostřednictvím A.L.L. production, s.r.o., Praha

© UK Praha, Fakulta sociálních věd

Published by Charles University, Prague, Faculty of Social Sciences, in cooperation with the Czech National Bank and the Ministry of Finance of the CR, through the A.L.L. production, Ltd., Prague
© Charles University, Prague, Faculty of Social Sciences

Časopis je dokumentován v Social Science Citation Index (<http://www.isinet.com/>) a v elektronické verzi indexu EconLit (<http://www.econlit.org/>).

The journal is monitored by the Social Science Citation Index (<http://www.isinet.com/>) and the electronic EconLit index (<http://www.econlit.org/>).

OBSAH

- Vladimír BEZDĚK – Vladimír STILLER:
Modelování hlavních daňových příjmů
české rozpočtové soustavy 66
Jiří SLAČÁLEK: Blackův-Scholesův model
oceňování opcí 78
Anton MARCINČIN: Správa obchodných
společností v tranzitivních krajinách –
úvod 97

Semináře ČSE

- Martin ČIHÁK: Ekonomie jako imperiální
věda 113

Daňové judikáty

- Výběr ze soudních rozhodnutí ve věcech daní
4/2000 117

Uprostřed čísla:

Quarterly Economic and Fiscal Bulletin of the Czech Republic No. 21

CONTENTS

- Vladimír BEZDĚK – Vladimír STILLER:
Forecasting the Main Tax Revenues in the
Czech Economy 66
Jiří SLAČÁLEK: Black-Scholes Options Pricing
Model 78
Anton MARCINČIN: Corporate Governance
in Transition Countries 97

CES Seminars

- Martin ČIHÁK: Economics as an Imperial
Science 113

Tax Judicial Decisions

- Abstract from Court Decisions Concerning
Taxation No. 4/2000 117

In the middle of this issue:

Quarterly Economic and Fiscal Bulletin of the Czech Republic No. 21

Toto číslo předáno do sazby: 4. 1. 2000

Souhlas k tisku: 3. 2. 2000

*Autorská práva vykonává vydavatel (viz § 4 zák. 35/1965 Sb. ve znění změn a doplňků). Užití části nebo celku publikovaných textů – vč. publikovaných zpracovaných znění judikátů –, rozmnožování a šíření jakýmkoli způsobem (zejména mechanickým nebo elektronickým) bez výslovného svolení vydavatele je **zakázáno**.*

Redakce prosí autory, aby při předávání příspěvků uváděli celé své jméno, adresu domů i na pracoviště, telefonní, faxové a e-mailové spojení. K příspěvku je nezbytné přiložit anglické resumé (o rozsahu maximálně 150 slov). Příspěvek by neměl přesáhnout 25 normovaných rukopisných stran, a to včetně grafů a tabulek. Pro elektronickou podobu prosíme použijte program Word (až do verze 97).

*Redakce předpokládá, že příspěvek nabízený k publikaci v tomto časopise je **originální**, tedy že dosud nebyl nabídnut a bez souhlasu redakce ani nebude nabídnut k publikaci jiné redakci nebo jinému vydavateli. Pokud tomu tak není, prosíme o písemné sdělení této skutečnosti.*

SEMINÁŘE ČSE

DT: 330.83

Klíčová slova: ekonomie

Ekonomie jako imperiální věda

(Informace z 15. semináře České společnosti ekonomické v řadě „Ekonomické teorie a česká ekonomika“, konaného v listopadu 1999)

Na konci listopadu 1999 se uskutečnil seminář České společnosti ekonomické na téma „Ekonomie jako imperiální věda“. Tématem tohoto semináře byla ekonomie v pojetí Garyho S. Beckera, nositele Nobelovy ceny za rok 1992; jeho shrnující kniha „Teorie preferencí“ byla před dvěma lety přeložena do češtiny – viz (Becker, 1997), (Čihák, 1997) – a vyvolala značný ohlas v naší odborné obci i mimo ni. Základem Beckerova celoživotního přístupu k ekonomii je rozšíření neoklasické metodologie o analýzu historicky a sociálně podmíněných preferencí. Becker využívá tradiční maximalizační aparát i v netradičních situacích, kdy současný a budoucí užitek jednotlivce je ovlivňován jednak relevantní minulou spotřebou a dalšími osobními zkušenostmi (což Becker shrnuje pod pojmem osobní kapitál), jednak vlivem minulých činností jiných aktérů v sociální síti daného jednotlivce (společenský kapitál). Toto upravené neoklasické vidění světa Becker aplikoval na řadu společenských fenoménů – rodinou či náboženstvím počínaje a drogovou závislostí konče. Některé z těchto Beckerových pokusů vedly ke kontroverzním závěrům, které vyvolaly určitou diskuzi i mimo rámec ekonomické obce (na základě svých analýz se například přimlouval za zachování trestu smrti, legalizaci měkkých drog či za aukci imigračních víz). Becker si na jedné straně získal pověst ekonoma-imperátora, který výrazným způsobem rozšířil hranice ekonomické vědy, na straně druhé se jeho přístup stal terčem řady vážných metodologických výhrad, a to jak ze strany sociologů a politologů, tak ze strany některých ekonomů. Tyto názory jsme chtěli připomenout i na našem semináři.

Prvním řečníkem na listopadovém semináři byl *Dušan Tříška* (předseda představenstva CD-F, a.s.), který se prezentoval jako zastánce beckerovského pohledu na svět. Jako druhý řečník vystoupil *Ivo Straka* (VŠE, děkan Národohospodářské fakulty), jehož přístup k Beckerovi byl podstatně kritičtější – viz také (Straka, 1998). Seminář moderoval *Mojmír Hampl* (Česká národní banka).

Samotné vystoupení *Dušana Tříšky* bylo pojato obecněji jako prezentace teorie preferencí, jejich axiomatických základů a možných aplikací; řečník se přitom do značné míry držel učebnice (Hlaváček – Tříška, 1991). Výklad začal definicí subjektu; o něm lze v Tříškově pojetí mluvit pouze v případě, že dokážeme definovat prostor rozhodování a preference, jejichž prostřednictvím je subjekt vždy schopen stanovit, které konfigurace rozhodovacího prostoru považuje za lepší a které za horší. Pod subjektem si lze typicky představit fyzickou osobu, člověka. Někdy je sice užitečné přisoudit subjektivitu skupinám osob, nicméně D. Tříška upozornil, že při aplikaci těchto pojmů nelze zapomínat na nesmyslnost výroků typu: „právnická osoba má odpovědnost“, „rodina si přeje to a to“, „firma má strategii a cíl“, „domácnosti se rozhodly nekupovat rýži“ nebo „lid je pobouřen“. Podle D. Tříšky teorie vyžaduje, aby preference subjektů měly některé dobře formalizované a interpretovatelné vlastnosti (úplnost, reflexivita, tranzitivita, spojitost, silná monotónnost, resp. lokální nesaturovatelnost, ryzí konvexnost), při jejichž splnění lze systém preferencí reprezentovat funkcí užítku, která má „dobré“ matematické vlastnosti (spojitost, diferencovatelnost apod.).

Řečník v této souvislosti upozornil, že je zavádějící mluvit např. o Giffenových stacích, protože nejde nikdy o vlastnost komodit, ale o vlastnost preferencí.

Další část svého vystoupení věnoval D. Tříška popisu rozhodovacího prostoru subjektu, jímž je v teorii preferencí standardně určitý vícerozměrný „komoditní mix“. Subjekt musí být vždy schopen rozpoznat aktuální stav svého „komoditního mixu“, vymezit přípustnost/nepřípustnost variantních stavů tohoto mixu a mezi variantami identifikovat optimum. Za projevy ne-racionality označil Tříška případy, kdy subjekt vymezí více než jedno optimum nebo kdy naopak nedokáže vybrat ani jedno optimum anebo kdy není ochoten vůbec připustit, že je nucen jako optimální řešení vybrat „nejmenší zlo“. Dále se D. Tříška stručně zabýval trhem jako místem směny komodit, kterých mají některé subjekty nedostatek a jiné subjekty naopak relativní nadbytek. Za dokonalý trh je považován takový trh, na kterém vystupuje nekonečně mnoho účastníků, mezi nimiž se informace šíří nekonečnou rychlostí a mají nulovou cenu. Nedokonalost trhu lze podle D. Tříšky měřit, a to transakčními náklady, jimiž jsou především náklady spojené s vyhledáním protistrany transakce, s vyjednáváním a s vynucením obsahu již uzavřené smlouvy.

Teorie užitku byla ve vystoupení D. Tříšky představena jako obecná teorie modelu rozhodování a chování „člověka a jeho organizací“, ve které je model rozhodování založen na pojmech preference a funkce užitku, na pojmu trh a na něj navazujících pojmech „vyhledávání“ a „vyjednávání“. Podle D. Tříšky je teorie užitku „tvrdým jádrem toho, co lidstvo dosud dokázalo srozumitelně vyslovit o svém vlastním rozhodování a chování“. V tomto smyslu lze považovat expanzi teorie užitku do ne-vědních oborů, jako je sociologie či politologie, za přirozenou.

Druhý, spíše kriticky laděný pohled na Beckerovu teorii prezentoval na semináři Ivo Straka. Ten – i přes slova uznání pro Beckerův přístup jako pro jeden z vrcholů neoklasické ekonomie – vyjádřil svou pochybnost o užitečnosti Beckerova pokusu vytvořit z ekonomie imperiální vědu, která by soustavně a úspěšně expandovala do oblastí ostatních společenských věd. Takové přenášení metod ekonomie do jiných oborů může podle něj sice vést k rychlé expanzi poznatků, nicméně tento extenzivní rozvoj ještě podle I. Straky neznamena nový kvalitativní zlom. Jako příklad slabin Beckerova přístupu uvedl I. Straka Beckerův způsob rozvíjení axiomu stability preferencí. Ve standardní ekonomické teorii jsou preference chápány jako exogenní parametr chování ekonomických entit a jako takové jsou chápány jako neměnné ve smyslu stability vůči ekonomickému prostoru rozhodování bez ohledu na možné změny preferencí mimo systém. Naproti tomu Becker chápe preference jako endogenní a neměnné ve smyslu stability ve vztahu k událostem systému. Takovéto pojetí však naráží na značné problémy při interpretaci empiricky prokazatelných ekonomických jevů, jako jsou např. návyky, zvyky či reklama. K vysvětlení těchto a jim podobných jevů Becker zavádí pojmy jako „společenský“, „spotřební“ či „zvykový“ kapitál. Zásoby těchto kapitálů u ekonomických entit se pak stávají argumenty funkcí užitku těchto entit. Takovéto funkce užitku jsou tedy funkcemi nejen množství spotřebovávaných statků, ale i zásob výše uvedených kapitálů. Protože však tyto kapitály vznikají jako důsledek minulých spotřeb, jsou samy funkcemi spotřebovávaných statků. Z formálního hlediska jsou tedy funkce užitku i nadále výhradně funkcemi spotřebovávaných statků. Problém stability preferencí a jejich endogenita tak byly vyřešeny pouze za cenu problémů spojených s definováním a případným měřením nových typů kapitálu. Navíc statky již nemají pouze užitečnost ve smyslu schopnosti přinášet slast či újmu, ale i ve smyslu tvorby kapitálové zásoby. Konzumace krevet již není pouhou spotřebou ve smyslu slasti vyvolané touto pochoutkou, ale zároveň investicí do „labužnického“ kapitálu. Becker tímto svým přístupem podle I. Straky stírá standardní rozdíly mezi spotřebními a investičními statky, protože teoreticky může být každý statek současně spotřebním i investičním. Ivo Straka vyjádřil velkou skepsi k prospěšnosti takovýto reformulací obsahu existujících ekonomických pojmů, protože tyto reformulace znamenají, že ekonomie se opět bude muset obracet na jiné společenské vědy s otázkami např. o měření takovýto kapitálových zásob, o jejich stabilitě v čase atd.

Podle I. Straky ekonomie není skutečnou imperiální vědou, protože nedokáže sama o sobě vysvětlit chování společenských entit. Nedokáže do sebe integrovat všechny

exogenní parametry a generovat jejich hodnoty z vnitřní logiky ekonomie jako takové. Dílčí úspěchy ekonomie v jiných, netradičních oblastech nejsou důkazem o univerzálnosti ekonomie, ale pouze důkazem o dosavadní jednostrannosti oborů, které tyto oblasti společenských věd tradičně zkoumají.

Následná *diskuze* se dotkla řady témat, z nichž zde vybíráme propojené otázky definice vědy, úlohy matematiky ve vědě a vědy jako rétorického prostoru. Za prvé se diskutovalo, co je věda a co není věda. D. Tríska s odvoláním na teorii vědy tvrdil, že obory jako medicína, právo nebo i matematika nejsou vědou, neboť nedokáží definovat nejen svůj předmět, ale ani základní stavební kameny svých analytických postupů. Naopak ekonomie podle něj věda je, neboť dokáže definovat prostor rozhodování a jeho koordináty, dokáže vymezipreference na tomto prostoru a umí díky tomu založit své základní nástroje zkoumání, tj. nabídku a poptávku. Dělitko mezi vědou a ne-vědou je podle D. Tríska nutné hledat v „prazákladu“ oboru, kde jsou tautologicky vzájemně definovány základní pojmy: ve fyzice je to síla a potenciální energie, v ekonomii to platí podobně o preferencích. Zde je provedeno „tautologické zauzlení“, které pomáhá definovat obor, zde je řečeno, že dál už vědec ve svém zkoumání nechce jít. Vedle tohoto tautologického zauzlení je dále nutné vymezipřímé stavební kameny oboru pomocí axiomů. Tríska upozornil, že je chybné přisuzovat pojmom věda a ne-věda hodnotící obsah, protože ten je definován neutrálně, pozitivisticky. D. Tríska je proto ochoten připustit, že i když sociologie, politologie, hospodářská politika či anatomie nejsou vědy, jde o praktické obory zkoumání. Ostatní účastníci diskuze ale většinou takovéto striktní dělitko mezi vědou a ne-vědou odmítali.

Související část diskuze se týkala úlohy matematiky ve vědě. Zatímco v pojetí D. Tríska je matematika důležitou součástí vědy, podle I. Straky je matematika pouze jedním z nástrojů poznávání, a dokonce určité ne nástrojem nejdůležitějším. Podle něj matematika neumožňuje přicházet s novými myšlenkami, hypotézami a za určitých okolností by její striktní použití mohlo naopak novým myšlenkám bránit (I. Straka uváděl příklad objevu pozitronu ve fyzice).

Další část diskuze se týkala McKloskeyho představy ekonomie jako rétorického prostoru. Podle *Martina Čiháka* (Komerční banka) může být tato představa jedním z vysvětlení Beckerova úspěchu v ekonomické obci. D. Tríska přiznal, že i ekonomie jako čistá věda může být také jakýmsi spolkem pro vzájemné obdivování se, pro „souštěžení ješitných osob o to, kdo dokáže určitou formulu napsat rychleji a estetičtěji, symetričtěji“. Ivo Straka doplnil tento pohled na věc také historickou perspektivou. Poukázal na poválečný nástup keynesiánské ekonomie, který vytlačil klasické ekonomy z výsluní a přiměl je zabývat se jinými obory, jako byly společenské vědy či ochrana životního prostředí, kde měli určitou konkurenční výhodu. Když se po letech vrátili zpět na výsluní ekonomie, mohli se pochlubit rozmanitými výsledky předchozího výzkumu.

Martin ČIHÁK*

LITERATURA

BECKER, G. S. (1997): *Teorie preferencí*. Praha, Grada a Liberální institut, 1997.

ČIHÁK, M. (1997): Svět podle Beckera. *Finance a úvěr*, 1997, č. 12.

HLAVÁČEK, J. – TRÍSKA, D. (1991): *Úvod do mikroekonomické analýzy*. Praha, Univerzita Karlova, 1991.

KLAUS, V. – TRÍSKA, D. (1995): Recenzní zamyšlení nad knihou Jánose Kornaie 'Socialistický systém: Politická ekonomie komunismu'. *Finance a úvěr*, 1995, č. 3.

KVASNIČKOVÁ, A. (1993): Nositel Nobelovy ceny za ekonomii za rok 1992. *Politická ekonomie*, 1993, č. 2.

MCKLOSKEY, N. D. (1994): *Knowledge and Persuasion in Economics*. Cambridge, Cambridge University Press, 1994.

STRAKA, I. (1998): Vysoká cena ekonomické 'imperiality'. *Politická ekonomie*, 1998, č. 2.

* Martin Čihák – vedoucí týmu makroekonomických analýz Komerční banky; CERGE UK; člen výkonného výboru ČSE

SUMMARY

JEL Classification: A1

Keywords: economics

Economics as an Imperial Science

Martin ČIHÁK – Komerční banka, a.s., Prague; CERGE, Charles University, Prague; Member, Executive Board of the Czech Economic Society

This article summarizes the main points discussed at the seminar „Economics as an Imperial Science,” held by the Czech Economic Society in November 1999. The seminar was devoted to the theory of preferences and its extensions to „non-economic“ topics, a research agenda coined by Prof. Gary Becker, the 1992 Nobel Memorial Prize Winner. There were two main speakers. Dr. Dušan Tříška (CD-F, a.s.) presented the standard textbook neoclassical axiomatic approach to preferences. He argued that the theory of preferences is the hard core of what people are able to sensibly articulate about their own decisions and behavior. Prof. Ivo Straka (Prague School of Economics) was more critical of Prof. Becker’s attempts to extend the theory of preferences to non-economic areas of research. He argued that Prof. Becker’s approach obscures the definition of capital and the distinction between consumption and investment, which lessens our understanding of reality. Other seminar discussions focused on various issues, including the definition of science, the role of mathematics in economics, and McKloskey’s concept of economics as a rhetorical space.